

BOČKOVÁ, Hana: KNIHY NÁBOŽNÉ A PROSTÉ. K nábožensky vzdelávaci slovesné tvorbe doby barokní. Brno : Matice moravská, 2009. 260 s.

Problematika, ktorá dominuje v predkladanej publikácii Hany Bočkovej, je pomerne nevšedná. Napriek tomu, že z hľadiska kvantity bola produkcia náboženskej vzdelávacej literatúry pre prostých čitateľov v rozmedzí 16. – 18. storočia nezanedbateľným fenoménom, z radov literárnych bádateľov bola doposiaľ reflektovaná len skromne. Hoci je pravdivosť takéhoto konštatovania vypuklejšia na Slovensku, kniha *Knihy nábožné a prosté* svojím mimoriadne širokým záberom do často v podstate úplne neznámeho textového materiálu jasne naznačuje, že aj moravská a česká literárna historiografia majú v tomto smere pred sebou ešte nemálo otázok. Konštatovanie autorky z úvodu práce, kde výsledky svojich výskumov označuje ako „čiastkové sondy“ a vysvetľuje aj nevyhnutnosť selektívneho prístupu k množstvu núkajúceho sa materiálu, tento fakt len podčiarkuje. Aj preto je vedecký pohľad na problematiku náboženskej vzdelávacej slovesnej tvorby v moravsko-českom literárnom kontexte s užším zameraním na obdobie baroka vítanou témou.

Monografia Hany Bočkovej sa vyznačuje ochotou trpezlivo a precízne pracovať s originálnym textovým materiálom, ktorý bolo určite neľahké už len zozbierať a systematizovať. Primárnym kritériom pri výbere textov nie je početnosť ich vydání, pozornosť sa skôr sústreďuje na diela, ktoré disponujú potenciálom manifestovať základné vývojové tendencie a premeny tohto typu literatúry v časoch narastania a vyvrcholenia jej kultúrno-spoločenského dosahu. V centre pozornosti sú otázky tvaru, témy a funkčného zamerania textov. Už od úvodu sa autorka vyrovnáva s neprehliadnuteľným problémom pochybnej estetickej relevantnosti veľkej časti náboženskej vzdelávacej literárnej produkcie. Je sympatické, že dokáže zaujať veľmi trpezlivo a (v rámci možnosti) objektívne stanovisko, neuberá sa teda cestou naivného obviňovania literárnej vedy z dlhodobého estetického podceňovania inak mimoriadne hodnotného typu literatúry, neponúka však ani gesto zavrhujúce všetko staré, a preto ťažšie zrozumiteľné. V publikácii opakovane prízvukuje, že si je pri výskume všetkých vybraných textov vedomá ich tendovania k synkretickému prelínaniu operatívnej, persuzívnej na jednej a estetickosti na druhej strane. Snaha o vytvorenie reálnej umeleckej hodnoty kreovaného textu je často len kdesi v pozadí, u autora spravidla dominuje úsilie o funkčnosť a agitačnosť. Takéto zacielenie literatúry otvára dvere aj menej tvorivým autorom, čo následne masovo produkované texty náboženskej vzdelávacej literatúry zákonite vytesňuje na perifériu umeleckej literatúry. Akékoľvek zovšeobecnenia by však v tomto smere mohli priniesť nežiaduce skreslenia, každý text je preto vnímaný a hodnotený ako samostatná veličina. Autorka jasne naznačuje, že svoju pozornosť programovo zameriava nielen na kvalitatívnu špičku, ale hlavne na texty, ktoré disponujú potenciálom reprezentatívne zastupovať skúmaný materiál.

Samotnej analyticko-interpretáčnej pasáži predchádza pomerne rozsiahla kapitola nazvaná K obecným rysom nábožensky vzdelávacej tvorby a k její recepcii. Jej cieľom je vymedziť a charakterizovať vlastný predmet výskumu. Opísané je postavenie náboženskej vzdelávacej literatúry v kontexte dobovej literárnej produkcie, pričom nemožno

obísť ani otázku reformácie a následných protireformačných aktivít. V krátkosti sú naznačené kontúry vývojových modifikácií náboženskej vzdelávacej literatúry od rodiačeho sa záujmu producentov i prijímateľov v 16. storočí až po jej kvantitatívnu kulmináciu v barokovej kultúre 18. storočia. Sprievodným znakom a zároveň podmienkou naznačeného rozmachu je postupné narastanie gramotnosti prostého adresáta textu. Laický čitateľ ako modelový recipient je jedným zo základných faktorov determinujúcich celkové vyznenie skúmaných diel. Okrem predpokladaného čitateľa má na konečnú podobu diel rozhodujúci vplyv i konštantnosť, nedotknuteľnosť významov, ktoré nimi majú byť sprostredkované. Neopomína sa silný vplyv rétoriky a podčiarknutý je už spomenutý funkčný synkretizmus náučného a estetického. Ako základné látkové zdroje sú identifikované katechizmy a Biblia. V kapitole sú sumarizované i najvýznamnejšie zistenia literárnej vedy, na ktoré autorka nadväzuje a z ktorých čerpá – podnetnými sú práce J. Vašicu, ale do úvahy sú vzaté aj iné názory (A. Stich), neraz voči nim polemické (A. Novák, J. B. Čapek). Vo sfére zahraničnej sekundárnej literatúry sa autorka najčastejšie obracia k dielam nemeckých autorov, čo určite súvisí s úzkou previazanosťou skúmanej problematiky s nemeckým jazykovým prostredím. Predmetom práce totiž nie sú len originálne texty z pera českých spisovateľov, ale aj preklady či adaptácie nemeckých diel.

V nasledujúcich štyroch kapitolách už Hana Bočková pracuje s konkrétnymi textovými materiálmi. Rozsahovo, ale aj informačne sú dominantné prvé dve, pozornosť sa v nich zameriava na literatúru katechizačnú a literatúru určenú na rozjímanie. Najčastejšou formou realizácie katechizačných textov je forma dialogická. Čitateľovi sa v nej ponúka možnosť identifikovať sa s postavou žiaka a načúvať poučeniam dominantného účastníka dialógu – učiteľa. Pozornosť prijímateľa textu býva stimulovaná snahou o konkretizáciu a beletrizáciu – základnými stratégiami na dosiahnutie takéhoto efektu je „zhmotnenie“ priestoru, v ktorom dialóg prebieha, priradenie vlastných mien zhovárajúcim sa osobám, ale aj vkladanie exemplických príbehov. Za ďalší prostriedok posilňovania beletrizujúcich a dramatizujúcich tendencií označuje autorka postavu žiaka. Tá môže nadobudnúť pomerne výrazné postavenie, a to prostredníctvom vhodne formulovaných a v správnom čase kladených otázok, ktorými vlastne na úkor učiteľa určuje charakter rozhovoru.

Popri dialogickom výklade a exemple autorka v náukovej tvorbe nachádza aj mnohé ďalšie žánre: kázeň, duchovnú pieseň, modlitbu, rozjímanie, zrkadlo mravov, korunku, kalendár so sviatkami svätcov. Pochopiteľne, nikdy sa nevyskytujú všetky spoločne v jednom diele. Zaujímavým (hoci menej frekventovaným) žánrom je alegorické putovanie. Okrem toho, že ponúka pohľad na svet danej doby zo zorného uhla sedliaka (aj keď projektovaný autorom) a je mimoriadne otvorený pre proces beletrizácie, je podľa autorky výnimočný i tým, že napomáha emancipácii svojho predpokladaného čitateľa. Osobitná pozornosť je venovaná aj dielam encyklopedického charakteru, ktoré sa okrem vieroúčnych problémov dotýkajú všeobecnejších otázok ľudského života a fungovania sveta. Pozornosť autorky sa obracia aj k textom zameraným na konkrétne spoločenské stavy, často reflektujúcim špecifika vyplývajúce z veku či pohlavia adresáta. Konštatuje, že stále častejšie sa spisovatelia obracali aj na ženy a dievčatá.

V štylistickej rovine sa autori snažia čitateľa zaujať expresivitou a hyperbolickosťou, priblížiť sa mu môžu i rešpektovaním nevyhnutnej miery naivity vo výklade. V polohách pateticky exponovanej obhajoby svojej pravdy pred protivníkmi iného vierovyznania sa objavujú i vulgarizmy, irónia a zosmiešňovanie (lutherovská „antilegenda“). Pomerne frekventovane je využívaný motív personifikovaných cností. Vážnosť diel je posilňovaná odkazom na autoritatívne texty, dominantným je v tomto smere Nový Zákon či diela cirkevných otcov, zastúpená je aj ľudová múdrosť, napríklad v podobe prísloví. Výnimočným nie je výskyt rytmizovanej prózy a veršov, ich estetická úroveň je však často veľmi nízka a slúžia skôr ako mnemotechnická pomôcka na lepšie zapamätanie ponúkaných myšlienok. Zo zaujímavejších tém, ktoré sa vynárajú opakovane, možno spomenúť kacírstvo, povery, nárek nad skazenosťou doby a úpadkom mravov (posledné obdobie ľudských dejín), ale aj konfesijné rozpory a konfrontácie. Ústredné postavenie však majú okruhy tém vieroučných a moralizátorských.

V kapitole Rozjímaní a útecha sú v centre pozornosti diela, ktorých cieľom je menej poučovať a vzdelávať a viac povzbudzovať k vnímaniu seba samého vo svetle viery, k duchovnému rozvažovaniu a sebareflexii. Významné postavenie tu majú útešné rozjímania, ktoré sa snažia riešiť vnútorné konflikty čitateľa, ponúknuť útechu. Zo žánrového hľadiska takémuto typu literatúry vyhovuje duchovná lyrika, kázeň, traktát, prípadne edície samotných biblických textov s komentárom alebo biblických príbehov prerazprávaných v forme bližšej adresátovi textu. Sprievodné slovo k biblickému textu má zabráňovať jeho dezinterpretácii. Autorka uvádza i pojem „*retextualizácia bibliie*“, pod ktorým rozumie dielo zostavené z viacerých biblických pasáží (s. 159). V snahe o väčšiu pútaťosť a príbehovosť sa neraz ako po predlohe siaha i po dielach apokryfných. Dôležitý je dôraz na emotívnosť príbehu, ktorá dokáže čitateľa zasiahnuť, povzbudiť k stotožneniu sa s postavou.

Záverčné dve kapitoly – Texty adaptované pro nábožensky vzdelávací ciele a Knihy nábožných poutí – sú oproti predchádzajúcim výrazne kratšie a v porovnaní s nimi majú skôr charakter náčrtu či poznámky k problému. V prvom prípade sa autorka zameriava na moralizátorské texty, ktoré neboli vytvorené primárne so zameraním na využitie v nábožno-vzdelávacom procese, postupne však doňho boli zahrnuté (Erazmus Rotterdamský). Predmetom záverečnej kapitoly sú zasa žánre úzko prepojené s typicky barokovou udalosťou, púťou. Najviac pozornosti sa venuje púťovej legende, ktorá je prirodzene prepojená so zázračnými udalosťami.

Na záver zopakujem, že sila vedeckého prístupu Hany Bočkovej spočíva najmä v ochote načrieť do takmer nepreberného množstva materiálu, vyselektovať z neho práce, ktoré predstavujú v istom zmysle reprezentatívnu vzorku, podávajúcu relevantnú výpoveď o signifikantných znakoch i dominantných vývojových premenách náboženskej vzdelávacej literatúry. Sympatický je autorkin rešpekt ku každému konkrétnemu textu, nesnaží sa potvrdzovať vopred pripravené hypotézy, nepokúša sa vtlačať diela do vykonštruovanej teoretickej schémy. Oceniť možno aj samotný záujem o „menej atraktívnu“ vrstvu literatúry, ktorá sa u viacerých azda ešte stále stretáva s dešpektom. Napriek tomu, že nízku estetickú kvalitu mnohých skúmaných prác opakovane pripomína aj sama autorka, práve vo svetle moderných literárnoteoretických prístupov, spochybnujúcich existen-

ciu akejkolvek absolútnej estetickej normy a vyslovujúcich predpoklad o produktivnosti reflektovania všetkých literárnych diskurzov, sa jej práca ukazuje prínosnou.

Miloslav Konečný

Mgr. Miloslav Konečný, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry FF UCM
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
SR
email: miloslav.konecny@gmail.com

MAŠKOVÁ, Alla: SLOVENSKÝ NATURIZMUS V ČASOPRIESTORE. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2009. 192 s.

V roku 2005 vydala ruská slovakistka prof. Alla Mašková vo vydavateľstve Moskovskej univerzity monografiu *Slovackij naturizm* (viď recenziu *Slovenská literatúra*, roč. 53, 2006, č. 1, s. 84 – 85). Monografia mala kladný ohlas a bolo len otázkou času, kedy vyjde aj v slovenčine. Prekladateľskej úlohy sa zodpovedne zhostila Hedviga Kubišová, ktorá rozšírila aj poznámkový aparát knihy o viaceré vysvetľujúce a citačné poznámky.

Pre slovenskú verziu autorka Alla Mašková celý text pôvodnej ruskej monografie aktualizovala, mierne prepracovala a doplnila. Pozmenila obsah (štruktúru), zasiahla do všeobecných statí i jednotlivých interpretácií a tiež doplnila a cituje najnovšiu odbornú literatúru o naturizme.

Vedecká monografia *Slovenský naturizmus v časopriestore* má všeobecnú, teoretickú aj interpretačnú časť. Vo všeobecnej časti píše Mašková o literárnom živote na Slovensku v dvadsiatych až štyridsiatych rokoch 20. storočia. Venuje sa významnému fenoménu lyrizácie prózy, podľa nej lyrizáciu spôsobilo prenikanie expresionizmu do umenia. Autorka v postupných krokoch sleduje, ako lyrizmus menil epický základ (realistickej) prózy a ako na to reagovali spisovatelia aj kritika. Vďaka mnohonásobným experimentom s poetizáciou a zexpresívním rozprávaním sa v polovici tridsiatych rokov začal formovať výrazný prúd naturizmu. Hovoriac o naturizme, nadväzuje Mašková na tých slovenských bádateľov (Čepan, Šútovec, Kuzmíková), ktorí v dejinách slovenskej literatúry vyčleňujú naturizmus ako osobitný fenomén. Slovenský naturizmus vykazuje síce isté príbuzenstvo aj (a nielen) s expresionizmom, ale je formáciou nanajvýš špecifickou, náležiacou skôr do širšieho európskeho smeru regionalizmu, resp. naturizmu. Poetiku slovenského naturizmu definuje Mašková cez „lyrizmus, folklórny základ, spájanie reálneho a mytologického plánu, synkretizmus rozprávačskej štruktúry a žánrov, neurčitosť časopriestorového kontinua, rôznorodosť formy a biblických reminiscencií, spájanie reálneho a fantastického základu, mnohotvárnosť priestorových charakteristík a ich funkčnosť“.